

David Harvey'e Göre Yeni Emperyalizm: Gücün Ülkesel ve Kapitalist Mantıkları Arasındaki Diyalektik İlişki

Menaf TURAN*

Marksist akademisyen David Harvey'in, *Sosyal Adalet ve Şehir, Postmodernliğin Durumu* kitaplarından¹ sonra 2003 yılında yayımlanan *The New Imperialism* kitabı da *Yeni Emperyalizm* ismiyle ve Hür Güldü'nün çevirisiyle Everest Yayınları tarafından 2004 yılının Kasım ayında Türkçeye kazandırılmıştır. Kapitalizm, sermaye birikimi ve mekân arasındaki ilişki Harvey'in bu kitabında da önemli bir yer tutmaktadır.

Küresel Kapitalizmi Anlamak İçin Yeni Emperyalizm

Emperyalizm kavramı Lenin'den bu yana tartışılmaktadır.² Lenin'e göre, emperyalizm, kapitalizmin özgün bir tarihsel aşamasıdır ve bu aşamanın en belirgin özelliği ise mali sermayenin egemenliğidir. Bundan dolayıdır ki Lenin, Hilferding'in

* Araş. Gör. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü; mturan@politics.ankara.edu.tr

¹ Harvey tarafından yazılan kitaplar şunlardır: *Explanation in Geography* (1969), *Social Justice and the City* (1973), *The Limits to Capital* (1982), *The Urbanization of Capital* (1985), *Consciousness and the Urban Experience* (1985), *The Condition of Postmodernity* (1989), *Justice, Nature and the Geography of Difference* (1996), *Spaces of Hope* (2000), *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography* (2001), *Paris, Capital of Modernity* (2003), *A Brief History of Neoliberalism* (2005).

² Bu tartışmalar için bkz. V.I. Lenin, *Emperyalizm-Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (çev. Cemal Süreyya), 10.b., Sol Yayınları, Ankara, 1998.

bu konudaki görüşlerine değer vermekte ancak Kautsky’i karşı cepheye alarak onunla çok önemli kuramsal tartışmalar yürütmektedir. Harvey kitabında bu kavrama “yeni” denmesinin nedenleri üzerinde durmaktadır. Bu durumda akla değişen nedir? sorusu gelmektedir. Yalnızca kavrama “yeni” ifadesinin eklenmesi bu değişimi açıklamaya yetmekte midir? İşte bu noktada Lenin’in “Emperyalizm genel anlamda, kapitalizmin bazı özelliklerinin gelişimi ve doğrudan doğruya devamı olarak ortaya çıkmıştır” belirlemesini hatırlatırcasına Harvey şu açıklamayı yapmaktadır: “Yeni emperyalizm eskisinin tekrarından başka bir şey değildir, tek fark değişik bir yer ve zamanda ortaya çıkmasıdır (s.151).” Yani mekân ve zaman bu kavramı farklılaştırmıştır. Harvey kitabının önsözünde “... böyle tehlikeli ve zor bir kavşağa niçin geldiğimiz sorusuna yanıt oluşturabilecek, dünyanın tarihsel denizindeki bazı dip akıntıları bulabilmek adına daha derinlere dalmaya karar verdim” diyerek neden bu kavrama yöneldiğini açıklamıştır. Harvey bunun için gücün ülkesel ve kapitalist mantığı ile genişlemiş yeniden birikim ve el koyarak birikim kavramları arasındaki diyalektik ilişkiden yararlanmışır. Beş bölüm halinde tasarlanan kitap ile hem önemli kuramsal tartışmalara zemin hazırlanmakta hem de anti-kapitalist ve antiemperyalist mücadele alanlarına ilişkin ipuçları verilmektedir. Kitapta geniş bir kaynakçanın dışında okuyucuya bir de ek okuma listesi sunulmaktadır.

Yazar, “amacım, küresel kapitalizmin bugünkü durumunu, bu sistem içindeki ‘yeni’ emperyalizmin rolünü, uzun bir sürecin perspektifinden ve tarihi-coğrafi materyalizmin merceğinden bakarak incelemektir (s.1).” diyor. Irak işgalinin en önemli savı olan ABD’nin demokrasi ve özgürlük vaadi ile bu süreçte medyanın dezenformasyon konusunda oynadığı role değiniyor ve şu belirlemeyi yapıyor: “Tek başına Irak’ı değil, küresel kapitalizm bağlamında Ortadoğu’nun jeopolitik durumunu ve önemini göz önüne almalıyız.” Çünkü M. Klare’den yaptığı alıntıyla, “Ortadoğu’yu kontrol eden, küresel petrol vanasını eline geçirmiş demektir; küresel petrol vanasını elinde tutan da, en azından yakın bir gelecek için küresel ekonomiyi denetimi altına almış olur (s.17).” Yazar bu belirlemeyi daha sonra neden ABD’nin mücadele alanı olarak seçilmesi gerektiğini açıklamak üzere kullanacaktır.

Gücün İki Mantığının Kesişmesi: Kapitalist Emperyalizm

Harvey gücün iki mantığı kavramına kitabın ikinci bölümünde, Amerika’nın gücünün nasıl arttığına çözümlemesini yaparken başvurmakta ve bu kavramları tanımlamaktadır. Çıkış noktası, özel bir emperyalizm türü olan “kapitalist emperyalizm” kavramıdır. Kapitalist emperyalizm;

“gücünü bir ülkenin yönetilmesine ve bu ülke üzerindeki beşeri ve doğal kaynakların siyasi, ekonomik ve askeri amaçlarla seferber edilebilme

yeteneğine dayandıran aktörler bakımından ayırt edici bir siyasi proje olarak emperyalizm ile sermayeyi yönetmenin ve kullanmanın önemli hale geldiği belli bir zaman ve mekân içindeki siyasi-ekonomik sürecin yayılması olarak emperyalizm arasındaki karışımdır (s.23)."

Yani iki tür emperyalizmin karışımıdır kapitalist emperyalizm. Harvey bu yolla, gücün kapitalist ve ülkesel (territorial) mantıklarını Arrighi'den hareketle, birbirinden farklılaştırarak kavramsallaştırmaktadır. Yazara göre "gücün ülkesel ve kapitalist mantıklarının birbirinden farklı olduğunu kavrayabilmektir (s.26)" önemli olan. Çünkü;

"—Sermayeyi elinde tutan kapitalist, nereden kâr sağlarsa oraya yatırım yapmak ve daha fazla sermaye biriktirmek isteyecektir. Siyasetçiler ve devlet adamları ise, kendi devletlerinin başka devletler karşısındaki gücünü sürdürecektir ya da artıracak sonuçlar elde etmeye çalışırlar.

— Kapitalist, bireysel avantaj elde etme peşinde koşar. Kendisinden ve yakın çevresinden başka kimseye karşı sorumlu değildir. Devlet adamı, kolektif avantaj elde etmeye çalışır ve hareket serbestisi devletin siyasi ve askeri koşullarıyla sınırlıdır.

— Kapitalist sonsuz mekân ve zamanda hareket eder. Siyasetçi ülkeselleştirilmiş bir mekânda ve en azından demokrasilerde seçim döneminin belirlediği bir sürede geçici olarak faaliyet gösterir.

— Kapitalist şirketler gelir ve giderler, yer değiştirirler, birleşirler, faaliyetlerine son verirler. Devletler uzun ömürlü entitelerdir, göç edemezler ve istisnai coğrafi fetih durumları haricinde sabit ülkesel sınırlara hapsolmuşlardır (s.24)."

Bu farklılıkları sergiledikten sonra şöyle devam eder: "Bu iki mantık arasındaki ilişkiler, işlevsel ve tek taraflı değil problematik ve diyalektik olarak görülmelidir. Bu diyalektik ilişki, gücün bu iki farklı ama birbiriyle bağlantılı mantığının kesişimiyle ilgili bir kapitalist emperyalizm analizini mümkün kılmaktadır (s.27)." Harvey analizine aslında bundan sonra başlamaktadır. Diğer çalışmalarında da yazar, alana ilişkin tartışmalara geniş bir yer ayırdıktan sonra kendi tezlerini geri dönüşlerle ortaya koymaktadır.

Kapitalist Hegemonyanın Tarihsel Gelişimi

Harvey, yukarıda sergilenen kavramlardan yararlanarak, hegemonya kavramı ekseninde kapitalist devletlerin ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili tarihsel süreci anlatır. 1870–1945 dönemini "burjuva emperyalizmlerinin yükselişi" olarak nitelerken büyük

ölçüde Avrupa, Japonya ve ABD’yi birbirleriyle etkileşimleri çerçevesinde ele alır. 1945–1970 dönemini “Amerikan hegemonyasının soğuk savaş sonrası tarihi” olarak ifade eden Harvey, bu dönemde sermaye birikiminin genişlemiş yeniden üretim aracılığıyla nasıl arttığını anlatır. 1970–2000 dönemini de “büyük ölçüde ABD vesayetinde farklı bir sistem olarak ortaya çıkan neo-liberal hegemonya” olarak adlandırır. Burada neo-liberalizmin nasıl ortaya çıktığı ve benimsendiği, bunun IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla nasıl kullanıldığı analitik bir biçimde anlatılmaktadır. ABD’nin finans alanındaki hegemonyasını nasıl kurduğuna ilişkin açıklamaları oldukça önemlidir. Kitapla ilgili değerlendirmelerde bu konu oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Yazarın kendisi de açıklamalarında bu konuyu önemsendiğini belirtmektedir.

Kapitalizm Nasıl Ayakta Kalıyor?

Harvey, sermaye köleliği adını verdiği bölüme, kapitalizmin, yakında çökeceğine dair hem sağ hem de sol cenahtan gelen kehanetlere rağmen bu kadar uzun süredir ayakta kalmasının aydınlatılması gereken bir sır olduğundan başlamaktadır. Marx’ın kâr oranlarının düşme ve aşırı birikim krizleri yaratma eğilimi taşıdığına ilişkin kuramını yeniden formüle ederek, krizlerin nasıl ortaya çıktığını anlatmaktadır. Yazara göre, “bu tür krizler sermaye (mal, para ve üretken kapasite fazlaları) ve işgücü fazlalarını, yararlı sosyal amaçlara ulaşmak için kârlı bir biçimde bir araya getirmenin yolu bir türlü bulunamadığı için ortaya çıkar (s.75).” Buna örnek olarak da 1930’lardaki krizi verir. Yazar bu konuda Marx’ın azalan kâr oranları yasasıyla ne dediğini bir kez daha hatırlatır. Yazarın deyişiyle, Marx’a göre, birikim süreci hiçbir zaman pürüzsüz, uyumlu, basit bir genişleme olmamıştır. Bazen bunalımlar ve durgunluklarla kesintiye uğrar. Fakat sermaye birikiminin önündeki engeller hiçbir zaman mutlak değildir; kapitalizmin yeni bir genişleme dönemine izin verecek biçimde geçici olarak çözümlenebilen çelişkilerine bağlı olarak geçici niteliktedir. Harvey’in katkısı burada devreye girer. Şöyle ki: Marx’ın yeni bir genişleme dönemi dediği, Harvey’de coğrafi genişlemeler ve mekânsal düzenlemeler yani sermayenin kendi coğrafi genişlemesini oluşturacak şekilde zaman ve mekân içindeki hareketi şeklinde formüle edilmiştir. Yine de burada Harvey’in Marx’ın işaret ettiği noktadan uzak olmadığını görmekteyiz.

Şer İttifakı: Devlet ve Mali Sermaye

Harvey, sermaye birikimini ‘yaratıcı yıkım etkinliği’ diye niteler ve tarihsel olarak şöyle sunar:

“rekabet ve tekel, yoğunlaşma ve ayrışma, merkezileşme ve adem-i merkezileşme, sabitlik ve devinim, dinamizm ve atalet arasındaki

gerilimlerin tümü, zaman ve mekan içindeki sonsuz sermaye birikim süreçlerinden kaynaklanmaktadır. Bu gerilimleri kapitalist genişlemeci mantık yaratmaktadır. Bunların sonucunda kapitalizm sürekli olarak kendi faaliyetlerini kolaylaştıracak coğrafi mekânlar arar, zamanın bir noktasında bu mekânı tamamen yok etmek zorunda kalır ve yine zamanın bir başka kesitinde sermaye birikimi açlığını doyuracak farklı, başka bir coğrafi mekân yaratır. İşte bu, sermaye birikiminin yaratıcı yıkım etkinliğinin tarihidir” (s.85).

Bu tarihsel süreçte kuşkusuz devlete önemli bir rol atfeder. Ancak burada yazarın devleti nasıl tanımladığı önem kazanır. Bu noktada Harvey, devlet ve imparatorluk politikası ile sermaye birikiminin zaman ve mekân içindeki moleküler hareketleri arasındaki diyalektik ilişkiden yola çıkarak devleti, sermaye birikiminin moleküler süreçlerinin işlediği alan olarak niteler. Böylece mali sermaye ile devlet yetkileri arasındaki ittifakı, hiçbir zaman gözardı etmediği zaman ve mekan kavramları arasındaki diyalektik ilişki yardımı ile saptar ve şöyle der: “Devlet yetkileri ile mali sermaye arasındaki şer ittifakı, vahşi kapitalizmin en uç noktasını teşkil etmektedir (s.113).” Burada Lenin’in emperyalizm ile mali sermaye arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğunu bir kez daha hatırlamakta yarar var.

El Koyarak Birikim: Özelleştirme

Rosa Lüksemburg’un sermaye birikiminin çifte özellikli ve bunların birbirine organik olarak bağlı olduğu savunusuna değinen yazar, “talan, dolandırıcılık ve şiddete dayalı birikimin, kapitalizm dışı olduğu düşünülen orijinal bir aşamaya indirgenmiş olması”na karşı çıkar (s.120). İlkel birikim kavramının yerine, el koyarak birikim kavramını koyar. Ardından şu soruyu sorar: Peki, somut olarak el koyarak birikim kavramı nedir? Yanıtında, örnekleriyle son yirmi yıldır karşılaştığımız bu durumu “özelleştirme ve piyasa liberalizasyonu” ile tanımlar ve bu yolla ortak mülkiyet nesnelere çevrenmesinin devlet politikaları haline gelmekte olduğunu belirtir. Yazar bu politikaların mekanizmalarını da sunar. Bu politikalar, “DTÖ anlaşmaları, ortak çevresel kaynakların sömürülmesi, kamu hizmeti gören varlıkların şirketleştirilmesi ve sosyal güvenlik alanındaki el koymalardır (s.123).” Harvey bu politikaların nedenini aşırı birikmiş sermayenin krizine bulunan çözüme bağlar ve el koyarak birikimi devlet ve uluslararası kurumların yaptığı müdahalelerin en önemlileri olarak görür. Yazara göre, “IMF programlarının özünü” de oluşturan bu yöntemin amacı “el koyarak birikimin genel bir çöküşe yol açmadan meydana gelmesini sağlamaktır (s.126).” Yazarın el koyarak birikim hem yasal hem de yasa dışı olarak sürmektedir belirlemesi Türkiye’deki özelleştirme sürecini açıklamayı da kolaylaştırmaktadır.

Mücadele Yöntemi ve Mücadele Mekanı

Genişlemiş yeniden üretimden doğan kronikleşmiş aşırı birikim sorunlarının çözüm yolu olarak el koyarak birikimin, 1973'ten sonra gitgide daha yaygın hale gelmeye başladığını vurgulayan Harvey, neo-liberalizmin tarihsel gelişimini eleştirel bir yaklaşımla ele alır. Bu eleştirel yaklaşım çerçevesinde el koyarak birikime karşı verilen mücadelelere de yer veren yazar, bunun anti-kapitalist ve anti-emperyalist mücadele alanlarıyla ilişkilerini analiz eder. Odak noktasına ise genişlemiş yeniden üretim olarak anlaşılan sermaye birikimi alanındaki sınıf ilişkileri ve sınıf mücadelelerini koyar. Fakat burada el koyarak birikime karşı verilen diğer mücadelelerin bağlam dışı sayılmasının olumsuzluğuna işaret etmekte ve şu belirlemeyi yapmaktadır:

“... bu mücadelelerin hepsini tanım gereği ilerici kabul etmek yada daha kötüsü Hardt ve Negri gibi homojen bir kitle olarak görmek tehlikelidir. ... Bunlar küreselleşme karşıtı ya da almaşığı hareketin şu anda karşı karşıya olduğu ve anti-kapitalist ve anti-emperyalist mücadeleden uzaklaşma tehlikesi içeren eğilimlerdir (s.140-141).”

Harvey, el koyarak birikim politikasının öne çıkmasıyla, genişlemiş yeniden üretime karşı mücadele etmek zorunda kalan örgütsel formların, el koyarak birikim politikasıyla karşılaştıklarında ne yapacaklarını şaşırduklarını ve mücadeleye kendilerini uyarlayamadıklarını hatırlatır. Böylece genişlemiş yeniden üretim alanındaki mücadelelerle, küreselleşme karşıtı ve almaşığı hareketlerin oluşturduğu toplumsal akımların üzerinde yoğunlaştıkları el koyarak birikim karşıtı mücadeleler arasında diyalektik bir ilişki kurulması önerisinde bulunur. Çünkü “içinde bulunduğumuz dönem, yapılan vurgunun el koyarak birikime yöneldiği bir dönemse ve el koyarak birikim emperyalist uygulamaların merkezindeyse, küreselleşme karşıtı ve almaşığı akımın el koyarak birikimi çözülmesi gereken temel çelişki olarak görme zorunluluğu ortaya çıkar (s.147).” Yazar bunun fark edildiğini ve sevindirici olduğunu şöyle belirtir:

“Genişlemiş yeniden üretim içindeki ve el koyarak birikim karşıtındaki mücadeleler arasındaki bağlantı kurulmalıdır. Arkasına devlet gücünü almış mali kurumsal düzenlemelere karşı verilen mücadelelerde ... bu iki mücadele türü arasındaki göbek bağının açıkça fark edilmesi sevindiricidir (s.149).”

Böylece Harvey, yeni emperyalizm ile el koyarak birikim arasında temel bir ilişki kurmakta ve mücadele yöntemini de bunun üzerinden belirlemektedir. Bu belirlemenin de etkisiyle ABD’de yeni muhafazakârların ortaya attığı ham militarist

emperyalizmden çok daha az şiddet içeren ve çok daha yararlı bir emperyal yönelim önermektedir. Harvey savaşın yapılacağı mücadele alanı olarak ABD'yi göstermekte ve ABD'de hem ulusal hem de küresel bakımdan bir alternatif üretmek için mücadele edenlerin anlayışa ve desteğe ihtiyaç olduğunu belirtmekte ve bunu ABD'deki siyasi güçler dengesine bağlamaktadır.

Kitapta özetle, kapitalist emperyalizmin gücün ülkesel ve kapitalist mantığı arasındaki diyalektik ilişkiden doğduğu ancak iki mantığın farklı ve kesinlikle bir diğerine indirgenemeyeceği vurgulanmaktadır. Emperyalizmin anlaşılması ise öncelikle tüm çeşitleriyle kapitalist devlet teorisini çözmeye bağlanmaktadır. Bunun için de yazarın deyişiyle, "ilk önce gücün ülkesel ve kapitalist mantığının daha sonra kapitalist devletin iç ve dış ilişkilerinin çifte diyalektiğine başvurarak, emperyalizmin farklı kapitalist biçimlerine yönelik çerçeve oluşturmak gerekir (s.153)." Harvey kitabında ABD ağırlıklı olarak bu çerçeveyi oluşturur ve sözlerini şöyle bitirir: "Yeni muhafazakar emperyalizmin inşa edilmesinde iç/dış diyalektik nasıl önemli rol oynuyorsa, bu diyalektiğin tersi de anti emperyalist politikalarda önemli rol oynar (s.175).